

10. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. З. С. Варналія. — К.: НІСД, 2006. — 576 с.

11. Яценко Н. Тінь — від низьких зарплат // Дзеркало тижня. — 2011. — № 49.

12. Тигипко обещає, що легалізація збільшить фонд зарплат на 60—70 млрд // Портал LB.ua. Новини. — 2011. [Електронний ресурс] — Режим доступу:

http://lb.ua/news/2011/04/02/91009_tigipko_obeshchaet_cho_legalizatsiya.html

Статтю подано до редакції 13.05.2012 р.

УДК 331.101.5

Л. П. Гук,
молодший науковий співробітник,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ПЕРЕХІД ДО НОВИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ*

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто напрями розвитку сфери інформаційно-комунікаційних технологій. Визначено основні тенденції у зміні зайнятості в умовах інноваційного розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок праці, зайнятість, інформаційно-комунікаційні технології.

АННОТАЦИЯ. В статье рассмотрены направления развития сферы информационно-коммуникационных технологий. Определены основные тенденции в изменении занятости в условиях инновационного развития.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: рынок труда, занятость, информационно-коммуникационные технологии.

ANNOTATION. The article considers the ways the development of ICT. The main trends in employment change in innovation.

KEY WORDS: the labor market, employment, information and communication technologies.

Вступ. У сучасних умовах економічний розвиток будь-якої держави неможливий без врахування широкомасштабного впли-

* Дослідження виконано при підтримці НАН України в рамках НДР «Розвиток соціально-трудової сфери: пріоритети, детермінанти і вектори модернізації»

ву інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і їх застосування в діяльності підприємств. Масове використання комп'ютерних систем і інформаційних технологій зумовлює перехід до нових форм зайнятості, йде процес формування нових трудових ресурсів за рахунок збільшення кількості зайнятих в інформаційній індустрії. Внаслідок цього змінюються соціально-трудова відносина, значних змін зазнає структура зайнятості, змінюються вимоги до кваліфікації зайнятих, зникають деякі старі та виникають нові професії, значно зростає роль висококваліфікованого спеціаліста, креативної особистості.

Постановка проблеми. Метою дослідження є узагальнення сучасних тенденцій трансформації зайнятості в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Розширення спектру послуг у сфері ІКТ і послуг на базі ІКТ відкривають можливості для зростання зайнятості. Вони не тільки надають роботу та можливості працевлаштування у сфері ІКТ, але також мають важливе значення для розповсюдження використання ІКТ у всій економіці. ІКТ полегшують процес адаптації й технічного обслуговування компаній — тим самим сприяючи їх продуктивності і конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями проведено ряд досліджень щодо перетворень у світовій економіці, що відбуваються внаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і формування глобального електронного простору для економічної діяльності. До найвідоміших закордонних учених, що займаються вивченням цих проблем, належать Д. Белл, Е. Вільховченко, Дж. Гелбрейт, Л. Гохберг, В. Іноземцев, М. Кастельс, К. Келлі, Р. Рейч, Р. Солоу, Д. Тапсот, Е. Тоффлер, Л. Туроу та ін. Серед українських учених теоретичні та прикладні аспекти проблем зайнятості населення набули розвитку в працях З. Варналія, В. Герасимчука, О. Грішнкової, А. Колота, І. Петрової, В. Петюха, а дослідження інформаційного суспільства та «нової економіки» проводять Н. Апатова, О. Гаврилюк, В. Геєць, В. Ковтунець, В. Міщенко, М. Садовий, А. Чухно й інші науковці. Однак проблеми зайнятості в умовах становлення інформаційного суспільства все ще залишаються недостатньо дослідженими. Особливо актуальним є дослідження впливу інформаційно-комунікаційних технологій на зайнятість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізація висуває нові вимоги до робочої сили з точки зору її кваліфікації, загальноосвітнього рівня, оскільки «людський фактор» є центральним елементом нової моделі постіндустріального розвитку [1,

с. 57]. Як зазначається в працях українського економіста А. Коло-та відбувається зміщення акцентів на якість трудового потенціалу, а отже, на якість освіти, розвиток нових компетенцій в умовах становлення економіки знань [2, с. 74]. Розвиваючи тему підвищення значущості інтелектуальної власності, американський економіст Р. Рейч ввів поняття символічного фахівця, тим самим протиставляючи фахівців матеріальної сфери і сфери нематеріальної (символічної) [3, р. 32]. Новий етап НТП, на його думку, — це ера складносистемного виробництва і людського капіталу. Символічний спеціаліст, на його погляд, — головна особа епохи, коли прогрес продуктивних сил не можна забезпечити чисто технічними факторами або однією лише раціоналізацією праці без актуалізації сил саморозвитку, мотивації, співучасті і співтворчості кожного. У тій мірі, в якій росте частка і значимість професій, пов'язаних з володінням інформацією та особистими креативними якостями окремих осіб, збільшується і частка робочих місць, пов'язаних з переробкою інформації у порівнянні з робочими місцями, що спеціалізуються на переробці матеріальних чинників. Величина прибутку підприємств більше залежить від ефективності нових ідей. Правда, це не означає, що не треба дбати про ефективність організації виробництва стандартизованих матеріальних благ, особливо якщо мова йде про масове виробництво нових товарів і послуг. Ефективне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як у приватному, так і державному секторі може значно сприяти соціальному і економічному прогресу в країні.

Спостерігається підвищення інтелектуальної складової практично будь-якої праці, яка все більше пов'язана з виробництвом і обробкою інформації. Досліджувати, аналізувати, розробляти, організовувати, керувати, консультувати, інформувати — ось типові для постіндустріальної економіки форми трудової діяльності. Основною дійовою особою інформаційної економіки стає професіонал — висококваліфікований працівник розумової праці. Більшість керівників вже сьогодні розглядають зростаючу популярність інтерактивних сервісів і соціальних медіа-каналів як перспективний напрям у комунікаціях з клієнтами. Тому представленість компанії в цифровому середовищі стає практичною необхідністю.

Розвиток комп'ютерної техніки та засобів зв'язку приведе, на думку Е. Тоффлера [4, с. 97], до зміни структури зайнятості, а в поєднанні з посиленням інтелектуалізації праці до появи так званих «електронних котеджів», які дозволять перенести роботу з

офісу до дому працівника. Крім економії часу і скорочення транспортних витрат, витрат на забезпечення централізованих робочих місць, упровадження «електронних котеджів» призведе, на думку Е. Тоффлера, до зміцнення сім'ї та посилить тенденції до відродження привабливості для життя малих міст і сільських поселень.

Широке використання можливостей ІКТ та Інтернету в домашніх умовах створює ряд вигод для користувачів. Очевидно, що будь-яка фірма, дозволяючи робочим працювати вдома (що дозволяє створити «гнучкий робочий графік» і більш оптимізованою використовувати робочі години), може активно впливати на структурні параметри своїх виробничих витрат. Інші можливості включають освіту он-лайн, пошук роботи і житла он-лайн; Інтернет також відкриває широкий діапазон нових споживчих послуг, включаючи он-лайнове відвідання магазину і управління своїми рахунками в банках з дому [5].

Роль ІКТ у розвитку ринку праці може бути розглянута в контексті як мінімум трьох перспектив розвитку (рис. 1). Перша — потреба в сприятливому інвестиційному кліматі для приватних фірм, що включає доступ до широкої інфраструктури ІКТ і послуг.

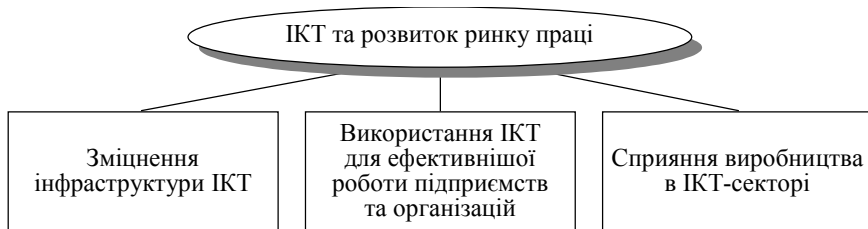

Рис. 1. Шляхи використання ІКТ для розвитку ринку праці

Друга перспектива полягає в діловому використанні ІКТ. Використання ІКТ може зменшити операційні витрати, підприємства та організації отримують інформацію про нові можливості ринку і розширюють шляхи збуту продукції і послуг. Приватні фірми інвестують в ІКТ, щоб стати продуктивнішим і конкурентоспроможнішими.

Третя перспектива — просування ІКТ-сектора безпосередньо. Виробництво продукції ІКТ і послуг представляє само собою важливий напрям розвитку економіки країни, який може створити можливості для росту приватних фірм. Можливості з'являються

як у виробництві, так і в наданні послуг, які створюють доступ до ІКТ. Наприклад, замовлення різних форм програмування ділового процесу, розвиток мікропідприємств, бізнес у мобільному секторі.

Всі три аспекти розвитку ринку ІКТ доречні. Проте, їх природа і значення змінюються, залежно від специфічної ситуації і політичних пріоритетів. Так, Всесвітній економічний форум (ВЕФ) опублікував черговий глобальний звіт про розвиток інформаційних технологій [6]. Він оцінює розвиненість інфраструктури, регулювання і кон'юнктуру ринку, готовність і глибину використання людьми, бізнесом та урядами інформаційно-комунікаційних технологій. Цього разу в дослідженні враховувалися дані по 138 країнам за 2010—2011 роки.

Індекс розвиненості інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) оцінюється впливом ІКТ на економічний розвиток і конкурентоспроможність країн. З його допомогою вимірюється, зокрема, готовність країн до ефективного використання ІКТ за трьома вимірами: загальна середня для розвитку ІКТ (бізнес-клімат, законодавче регулювання та інфраструктура), готовність трьох основних груп до плідної використання ІКТ (індивідуальних громадян, бізнесу та національних урядів) і дійсне використання найсучасніших доступних мережевих технологій. Як зазначив старший керуючий і голова центру з інформаційних технологій і телекомунікацій ВЕФ Алан Маркус, інновації та ІКТ надали вирішальне значення на довгострокове зростання країн. Тому, на його думку, ті країни, які «повністю інтегрують нові технології і посилюють вплив інформаційної революції на свій розвиток і стратегію зростання, закладають фундамент для конкурентної і життєздатної економіки в майбутньому». Висновку Алана Маркуса цілком можна повірити, ознайомившись з даними наведеного в звіті рейтингу розвиненості ІКТ.

У Звіті про розвиток інформаційних технологій перші п'ять рядків займають відповідно Швеція, Сінгапур, Фінляндія, Швейцарія та США. Причому серед них тільки один новачок — Фінляндія, яка в 2009—2010 рр. займала шосту строчку рейтингу. Другу п'ятірку сформували Тайвань (підйом на п'ять пунктів), Данія (перш займала третє місце), Канада (опустилася на одну сходинку), Норвегія (раніше перебувала на 10 місці) і Корея (піднялася на 5 пунктів). Якщо говорити про Україну, то на цей раз наша країна зайняла 90 місце. Незважаючи на збереження значення свого індексу розвиненості інформаційно-комунікаційних

технологій (3,53), країна втратила 15 місць протягом останніх двох видань. Наша країна знову пропустила вперед таких «технологічних лідерів», як Перу, Пакистан, Албанію, Монголію тощо (табл. 1).

Таблиця 1

**ІНДЕКС РОЗВИНЕНOSTІ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

	Рейтинг 2010—2011	Рейтинг 2009—2010	Зміна
Швеція	1	1	—
Сінгапур	2	2	—
Фінляндія	3	6	3
Швейцарія	4	4	—
США	5	5	—
Тайвань	6	11	5
Данія	7	3	—4
Канада	8	7	—1
Норвегія	9	10	1
Корея	10	15	5
Китай	36	37	1
Індія	48	43	—5
Бразилія	56	61	5
Росія	77	80	3
Україна	90	82	—8

Джерело: The Global Information Technology Report 2010—2011

При цьому варто відзначити, що по ряду параметрів становище України оцінюється непогано. Україна займає «середні» позиції за рівнем розвитку телекомунікаційної інфраструктури та використання населенням телекомунікаційних технологій, включаючи Інтернет. Так, у рейтингу країн зі сприятливим для розвитку ІКТ-інфраструктури нашої країні відведено вже 48 місце. А за рівнями готовності населення до використання інформаційно-комунікаційних технологій і їх безпосереднього використання населенням Україна отримала відповідно 28 і 84 місця.

Як слабку сторону можна відзначити низький рівень використання інструментів ІКТ для підвищення ефективності державного управління. У держсекторі процеси надання державних послуг

поки не інтегрують нові можливості інформаційних технологій. Загальну картину за даними Всесвітнього економічного форуму «псують» такі показники: особливо непривабливі ринкові умови, які пропонує Україна (128-е місце) і складність нормативно-правової бази (122) для освоєння ІКТ, а також низькі рівні готовності до використання і безпосереднього використання ІКТ з боку бізнесу (106) і держсектора (122).

Доступність благ нових технологій, особливо інформаційних та комунікаційних, згідно з декларацією Цілей розвитку тисячоліття, — має стати стратегічною задачею для держави у співпраці з приватним сектором. Таким чином, ефективне використання ІКТ може сприяти розширенню зайнятості в приватному та державному секторах.

Традиційно, сектор ІКТ був прерогативою великих державних корпорацій і транснаціональних корпорацій (ТНК). Так, виробник і продавець комп'ютерів компанія DiaWest прогнозує збільшення ІТ-ринку України на 10—15 % у 2012 році. Таке незначне зростання пов'язане з очікуванням другої хвилі кризи. Представник компанії DiaWest зазначив, що у 2011 році український ІТ-ринок зріс на 30 % до 1,3 млрд євро. Компанія DiaWest повідомила про плани збільшити товарообіг на 20 %, або на 64 млн гривень до 384 млн гривень у 2012 порівняно з 2011 роком.

Необхідно підкреслити і той принципово важливий аспект оцінок провідних американських економістів щодо ролі вкладу інформаційної інфраструктури та ІКТ у темпи економічного зростання і зростання продуктивності праці. На відміну від багатьох інших інфраструктурних галузей, широке розповсюдження інформаційної інфраструктури та ІКТ супроводжується появою нематеріальних форм капіталу, які в цілому збільшують розмір вкладу інформаційної інфраструктури та ІКТ у темпи економічного зростання і зростання продуктивності праці. Зокрема, згідно з розрахунками С. Олінера, Д. Сайкея і К. Штіроха, у 2000—2003 рр. розмір щорічних нематеріальних інвестицій в економіку США склав більше 1 трлн дол, з яких 14 % припало на частку комп'ютеризованої інформації, а 13 % — на частку торгової марки (бренду) фірм і корпорацій [7].

Необхідність авансування капіталу раніше означало, що прогрес у сфері ІКТ-ринку був сферою впливу великих підприємств. Дійсно, велика частина пов'язаних з ним технологій бізнесу таких послуг, як зберігання даних і розробка програмного забезпе-

чення є можливими для великих компаній. Тим не менш, є також важлива роль для малого бізнесу. Багато нових робочих місць в ІКТ можуть бути організовані на мікро- та малих підприємствах. Як зазначається в доповіді Всесвітнього саміту інформаційного суспільства (WSIS), мільйони людей у країнах, що розвиваються, знайшли нові можливості отримання доходів у секторі ІКТ — на формальних чи неформальних підприємствах [8]. Наприклад, у той час як близько 60 000 осіб зайняті у формальному секторі ІКТ у Камеруні, за оцінками, ще 200 000 працюючих у неформальному секторі ІКТ. В Єгипті у секторі ІКТ, а також на підприємствах в ІКТ-послугах працювало близько 182000 осіб у 2009 р., в той час як в Індії, офіційний ІКТ-сектор зайнятості склав 2,5 млн у 2004/05 році. Незважаючи на зниження з 2000 року, формальним ІКТ-сектором зайнятість у Малайзії становила близько 479 тисяч у 2007 році. У Бразилії, у 2006 році близько 1 млн осіб, або 3,8 % бізнес-сектор робочої сили, були зайняті у сфері ІКТ-сектора — близько 80 % з яких були у формальному секторі і 20 % у неформальному секторі.

Робота в секторі ІКТ виявилася більш продуктивною ніж в інших секторах. Серед багатьох країн темпи росту продуктивності праці протягом періоду 2000—2009 рр. були, як правило, вищі в секторі ІКТ, ніж для всіх інших видів економічної діяльності, доходність від ІКТ була на достатньо високому рівні, про що свідчить високий рівень інвестицій у сферу інформаційно-комунікаційних технологій (табл. 2).

Дані, представлені в табл. 2, підтвердили, що доходність сектору ІКТ в Україні є достатньо високою, що обумовлено перш за все відносно низькою у порівнянні із західними країнами заробітною платою в цій сфері. Більше того, у співробітників ІКТ-сектору, як правило, вище середнього рівень освіти, і вони молодші, ніж співробітники в інших секторах. Крім того, робочі місця в сфері ІКТ-сектора часто сприймаються як бажані через вертикальну мобільність, професійну безпеку та доступність навчання [9].

Для стимулювання розвитку індустрії програмного забезпечення в Україні та для підтримки вітчизняного ІТ-ринку 23 січня 2012 р. зареєстрований у Верховній Раді законопроект № 9744 «Про внесення змін до Податкового кодексу України», в якому пропонується парламенту звільнити ІТ-підприємства від сплати податку на додану вартість у рамках спеціального режиму оподаткування з 1 січня 2013 року.

Спеціальний режим оподаткування пропонується ввести до 2017 року з метою проведення економічного експерименту для збільшення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств ІТ-галузі, збільшення робочих місць у галузі на 20 % і розвитку галузевої системи освіти і науки. Цим проектом пропонується встановити податок на доходи фізичних осіб, які працюють на ІТ-підприємствах, у розмірі 5 % і податок на прибуток підприємств — у розмірі 16 %, розмір яких на сьогодні становить 15 % і 21 % відповідно.

Таблиця 2

ДОХОДИ ТА ІНВЕСТИЦІЇ В СФЕРІ ІКТ

	Доходи від діяльності в сфері ІКТ, у % від ВВП		Інвестиції в ІКТ, у % від доходу	
	2000	2009	2000	2009
Світ	2,9	3,1	26,7	18,5
Європа та Центральна Азія	2,5	2,8	26	25,5
Білорусь	1,5	2,1	28,8	41,3
Болгарія	3	5,1	14	22,5
Чеська республіка	4,5	3,8	47,1	10,5
Естонія	5,1	4,5	17,6	13,3
Грузія	3,5	6,9	65,4	30,9
Німеччина	2,7	2,5	17,4	10,6
Угорщина	6,7	3,8	16,9	9,8
Молдова	3,9	10,1	67,9	35,7
Польща	4,1	3,9	19,4	14,4
Російська Федерація	2	2,6	11,5	...
Іспанія	3,2	4,1	36,7	11,7
Туркменістан	0,9	0,7	9	...
Україна	3,7	5,7	23,1	31,4
Британія	3,7	4,3	30,4	
Сполучені Штати	3	2,8	25,3	15,6

Джерело: дані Світового банку доступні за електронною адресою: <http://siteresources.worldbank.org>

Висновки з проведеного дослідження. Робота у сфері ІКТ і послуги на базі ІКТ відкривають можливості для зростання зайнятості. ІКТ полегшують процес адаптації й технічного обслуговування компаній, тому уряду потрібно працювати з приватним сектором, щоб створити інвестиційний клімат і ділове середовище, які стимулюватимуть використання ІКТ як у межах приватних фірм, так і на держпідприємствах. Потенціал ІКТ може реалізовуватись через адекватну інфраструктуру і навички, для того, щоб ринок праці розвивався ефективно.

Литература

1. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / [І. Л. Петрова, В. В. Близнюк, Г. Т. Куліков та ін.] під ред. І. Л. Петрової НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2009. — 368 с.
2. *Колот А. М.* Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А. М. Колот. — К.: КНЕУ, 2010. — 251 с.
3. Robert Reich *The Future of Success: Working and Living in the New Economy*: Vintage Books, 2002. — 304 p.
4. *Тоффлер Э.* Третья волна / Элвин Тоффлер ; [пер. с англ. К. Ю. Бурмистрова и др.]. — М.: АСТ: АСТ Москва. 2009 (Архангельск: ИПП Правда Севера). — 795 с.
5. *Lehr W., Osorio C., Gillett S. and Sirbu M.* Measuring Broadband's Economic Impact, Final report prepared for the U.S. Department of Commerce, February, 2006. Wash., 2006. — P. 45.
6. *Oliner S., Sichel D. and Stiroh K.* Explaining a Productive Decade. Finance and Economics Discussion Series Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs. Federal Reserve Board, Washington, D.C. — № 1. — 2008. — P. 17.
7. The Global Information Technology Report 2010—2011. World Economic Forum. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR_Report_2011.pdf
8. Statistical Compilation of The ICT Sector and Policy Analysis. — WSIS Forum 2011. — 17 May 2011, Geneva. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.itu.int/ITU-D/ict/events/geneva11/material/4_WSIS_Forum11.pdf
9. Measuring the ict sector for policy analysis 17 May 2011, Room IX, ILO Headquarters, Geneva. — WSIS Forum 2011 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://new.unctad.org/upload/WSIS%20Forum%202011/WSIS_Session_summary_17052011.PDF.

Статтю подано до редакції 21.06.2012 р.